

Сегай А. О.

*Аспірант кафедри реконструкції, реставрації архітектурних об'єктів
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
andrii.sehai@kname.edu.ua
orcid.org/0009-0001-6183-5250*

Науковий керівник:

Вітченко Д.М.

*Кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва, геотехніки і геомеханіки
НТУ "Дніпровська політехніка", ст. викладач кафедри реконструкції, реставрації архітектурних
об'єктів Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова
orcid.org/0000-0002-3766-6311*

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОМАНТИЗМУ В АРЕАЛІ КУБАНСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКОЇ КОЗАЧОЇ ЗАЛІЗНИЦІ

© Сегай А.О. 2025

<https://doi.org/10.32347/2519-8661.2025.33.165-173>

У статті розглянуто феномен архітектури українського національного романтизму (УНРАС) широко відомий як Український архітектурний модерн (УАМ) за межами сучасної України, в ареалі Кубансько-Чорноморської козачої залізниці (будівництво 1911–1916 рр.). На основі аналізу історичних джерел та супутникових зображень ідентифіковано понад 65 архітектурних об'єктів (вокзали, житлові будинки, школи, адміністративні споруди), частина з яких раніше не були відомі. Визначено провідну роль архітекторів харківського осередку (С.П. Тимошенко, Є.Н. Сердюка, В.К. Троценко) у формуванні містобудівних комплексів у стилі українського національного романтизму. Встановлено, що частина споруд перебуває у критичному стані, окремі споруди зруйновані. Обґрунтовується необхідність створення цифрових інструментів збереження — архіву, 3D-моделей, інтерактивної карти — та наголошується на важливості популяризації спадщини українського національного романтизму як вагомій та невід'ємної складової архітектури європейського національного романтизму.

Ключові слова: Український національний романтизм (УНРАС), Український архітектурний модерн (УАМ), Сергій Тимошенко, збереження культурної спадщини.

Постановка проблеми

Архітектура українського національного романтизму УНРАС (також широко відома як Український архітектурний модерн (УАМ) першої половини ХХ ст. є унікальним культурним явищем, що відображає втілення національної ідентичності через архітектурні форми. Незважаючи на значний мистецький і символічний потенціал, в регіонах за сучасними територіальними межами України, ця архітектурна спадщина тривалий час залишалася поза фокусом системних досліджень і уваги на відміну від більш відомих пам'яток розташованих на теренах України. Одним із наймасштабніших прикладів цілеспрямованого впровадження національного романтизму та навіть утворення певних

комплексів міської забудови цього стилю, стала розбудова Кубансько-Чорноморської козачої залізниці у 1911–1916 рр. що простягалася територією з виразною українською етнокультурною присутністю.

У зв'язку з високим рівнем втрат, перебудов і фізичного занепаду об'єктів, проблема полягає не лише у виявленні забутих або втрачених споруд та уточненні стану збережених, а й у нагальній необхідності створення цифрового архіву. Додаткову складність становить неможливість доступу до матеріальної структури пам'яток, що потребує компенсації через цифрове відтворення на основі наявних іконографічних джерел (за прикладом досвіду цифрового, а згодом і натурного реставраційного відтворення інтер'єру зруйнованої під час Другої світової війни дерев'яної синагоги з м. Гвіздець 1640 р. в експозиції Музею історії польських євреїв м. Варшава у Польщі). Це дозволить не лише зафіксувати наявний стан, а й створити підґрунтя для подальшої наукової та культурно-освітньої роботи. У цьому контексті виявлення, атрибуція й картографування виступають ключовими інструментами систематизації та збереження вразливої спадщини у цифрових форматах — зокрема в умовах недоступності та історичної недооціненості феномену архітектури українського національного романтизму поза територіальними межами України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Основні дослідження в цьому напрямку велись з другої половини ХХ ст. і безпосередньо пов'язані з творчістю архітекторів: С.П. Тимошенко, Є.Н. Сердюка, В.К. Троценко. За виключенням закордонних публікацій, одним з перших, хто розкрив масштабність творчого здобутку С.П. Тимошенко в своїх публікаціях [7] був В.В. Чепелик. Також він створив першу карту-схему де показав розташування основних об'єктів – вокзалів залізниці. Наступні дослідження в цієї галузі вели: О.Л. Михайлишин, П.О. Бенедюк – дослідження творчості С.П. Тимошенко, також їм була створена більш детальна карта-схема об'єктів Кубансько-Чорноморської козачої залізниці [2] Д.М. Вітченко – дослідження творчості С.П. Тимошенко, визначення участі В.К. Троценко в будівництві об'єктів залізниці. Не дивлячись, що в останні десятиріччя значний інтерес до творчості цих архітекторів підвищився, точна кількість об'єктів Кубансько-Чорноморської козачої залізниці що збереглись до нашого часу їх розташування та загальний стан залишався остаточно не визначеним. Більшість досліджень фокусувалися на творчості конкретних архітекторів або окремих об'єктах тоді як комплексний підхід до виявлення, картографування та систематизації спадщини УАМ у регіоні Кубансько-Чорноморської залізниці залишався обмеженим.

Мета статті

Виявлення, атрибуція та картографування об'єктів та осередків міської забудови що збудовані в стилі українського національного романтизму та розташовані на території де простягається Кубансько-Чорноморська козака залізниця з метою створення основи для цифрового архіву та подальшого цифрового збереження української культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу

Контекст і значення

Український національний романтизм (УНРАС) або Український архітектурний модерн (УАМ), сформувався на початку ХХ ст. як вираження засобами архітектури прагнення до культурної самобутності. Цей стиль поєднував елементи традиційної української архітектури (об'ємно-просторові, декоративні й колористичні рішення) з модерністськими тенденціями, такими як асиметрія, функціональність і використання нових будівельних підходів. На території Кубансько-Чорноморської козачої залізниці архітектура українського національного романтизму отримала особливого розвитку завдяки провідній ролі та цілеспрямованій праці видатних майстрів: С.П. Тимошенко, Є.Н. Сердюка, В.К. Троценко та їх свідомої підтримці української етнокультурної ідентичності регіону, в якому проживала значна кількість етнічних українців.

Будівництво залізниці стало важливим регіональним імпульсом для розвитку архітектури з ознаками української своєрідності. Будівлі залізничних вокзалів, житлові будинки, школи, адміністративні та технічні споруди, формували своєрідні цілісні міські осередки.

Виявлення та атрибуція об'єктів

Дослідження, проведене з залученням сучасних технологій (спутникові знімки, інтерактивні панорами Google Maps) до яких не мали доступу попередні дослідники, дозволило уточнити кількість та розташування об'єктів УНРАС у регіоні. Якщо в попередніх джерелах згадувалося від 30 [6, с. 143] до 40 [2, с. 53] споруд, то отримані нові дані свідчать про щонайменше 65 об'єктів (Схема №1), серед яких: вокзали, житлові будинки, школи, службові та технічні споруди. Для кожної з цих споруд винайдено фото докази що підтверджують ознаки приналежності стилю, визначено розташування, виконано картографування осередків міської забудови та розміщення для окремих об'єктів.

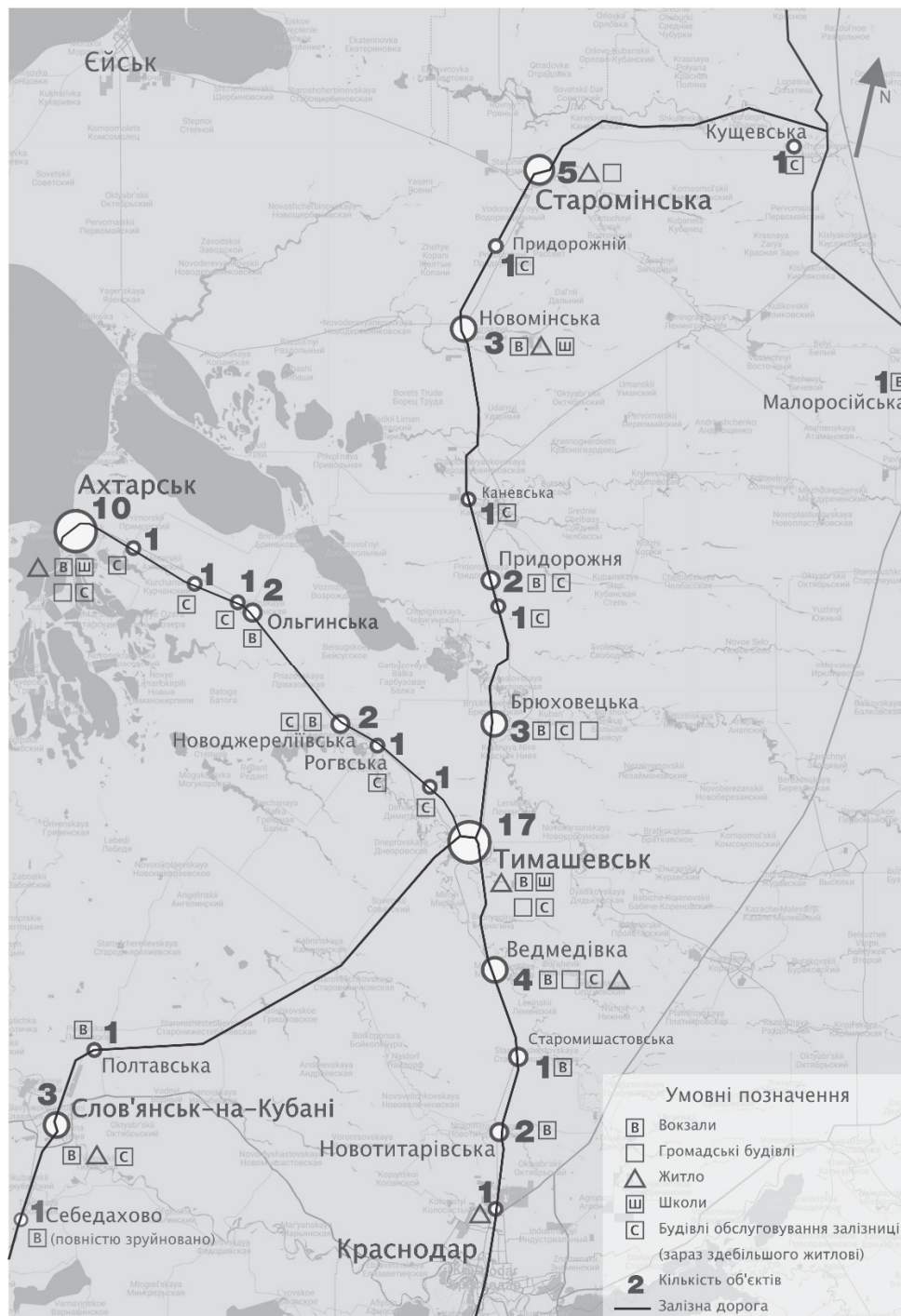

Схема.1. Розташування об'єктів УНРАС вздовж гілок Кубансько - Чорноморської козачої залізниці. Цифрами показана кількість споруд для кожного осередку. (Автор схеми – А.О. Сегай)

УНРАС. Іншим визначним, виявленим об'єктом є школа, фасади якої трактовані у нетинькованій червоній цеглі в м. Приморсько-Ахтарськ (вул. Чернецького, 62) (рис. 5), що має характерні риси авторського почерку С.П. Тимошенко та виразні риси УНРАС: складні форми вальмових дахів, трапеційні завершення віконних та дверних прорізів, використання фризівих орнаментів з цегли двох кольорів.

Рис.5. Школа в м. Приморсько-Ахтарськ, вул. Чернецького, 62, арх. С.П. Тимошенко.
(Фото з власної збірки А. Сегая.)

Рис.7 Двоповерховий житловий будинок, вул. Шереметова №42 в м. Тимашевськ.
арх. С.П. Тимошенко.
Станом на 2021р.
(Фото з сайту www.google.com/maps)

Рис.8 Фасадний декор житлового будинку, вул. Шереметова №42 в м. Тимашевськ.
арх. С.П. Тимошенко.
Станом на 2021р.
(Фото з сайту www.google.com/maps)

Рис.6. Один із варіантів типового будинку для обслуговування Кубансько - Чорноморської козачої залізниці. Перегін на гілці Ольгінська - Приморсько-Ахтарськ. Фото 2020 р.

*Можже вважатись найбільш розповсюдженим типом для Харківського осередку УНРАС.
(Фото з сайту www.google.com/maps)*

Типові проекти, такі як службові будинки для обслуговування залізниці (рис. 6) на перегоні Ольгінська – Приморсько-Ахтарськ, повторюються в кількох локаціях і є прикладом стандартизації архітектурних рішень УНРАС. Окрім стандартних ознак, можна виділити цікаві декоративні рішення завершення димарів що збереглися на частині будинків. З обережністю можна звернути увагу на деяку схожість в художніх рішеннях в аналогічних деталях споруд в стилістиці каталонського модернізму (кат. *Modernisme català*).

Абсолютну більшість цих споруд, за авторством та морфологією можна віднести до Харківського осередку. Фактично цей регіон разом з ділянкою півдня Чернігівщини та кварталами житлової забудови м. Дніпро можна додати до зон розповсюдження Харківського осередку УНРАС.

Сучасний стан і втрати

Більшість об'єктів зазнала значних перебудов або перебуває в занедбаному стані. Наприклад, вокзал на станції Себедахово, який ще у 2018 р. зберігав автентичні риси, був повністю зруйнований у 2020-х рр. Аналогічна ситуація спостерігається з вокзалом на станції Протока, де порівняння фотографій 1975 і 2010 рр. показує втрату декоративних елементів, спрощення форм даху та заміну автентичних вікон і дверей.

*Рис.9 Вокзал станції Протока, фото 1975р.
(Фото з власної збірки)*

Рис.10 Вокзал станції Протока, стан приблизно 2010р. (Фото з власної збірки)

Перебудови часто призводили до втрати оригінальних форм дахів та архітектурних деталей: фігурні димарі замінювалися спрощеними, цегляна кладка закривалася штукатуркою або плиткою, а складні форми вікон і дверей замінювалися примітивними.

Пропозиції щодо збереження

Для збереження архітектурної спадщини УНРАС необхідний системний підхід, який включає:

- Створення цифрового архіву: систематизація всіх наявних матеріалів (фотографій, креслень, архівних документів) із створенням бази даних, доступної для дослідників і реставраторів;
- 3D-моделювання: для найбільш важливих об'єктів – розробка тривимірних моделей з реконструкцією їх первісного вигляду де наявні матеріали дають таку можливість;
- Картографування: Створення інтерактивної карти з позначенням усіх регіональних об'єктів УНРАС, з описом, визначенням їхнього статусу (збережений, частково збережений, зруйнований) та архівом наявних фотографій;
- Культурно-освітні ініціативи: Проведення виставок, лекцій і публікацій для підвищення обізнаності про значення цих об'єктів.

Цифровий архів стане основою для подальших досліджень, допоможе зберегти інформацію про об'єкти, які можуть бути втрачені в майбутньому. Крім того, він сприятиме інтеграції спадщини архітектури українського національного романтизму у глобальний контекст досліджень архітектури європейського національного романтизму.

Висновки

Архітектура українського національного романтизму в ареалі Кубансько-Чорноморської козачої залізниці є унікальним прикладом синтезу національних традицій і модерністських тенденцій. Проведене дослідження дозволило уточнити кількість об'єктів стилю що збереглися - не менше 65 споруд, їх розташування та узагальнений сучасний стан. Значна частина цих об'єктів перебуває під загрозою через фізичний занепад, недбалі реконструкції, перебудови та знищення в зв'язку з втратою основного функціонального призначення.

Створення цифрового архіву, 3D-моделей і інтерактивної карти вважається бажаним наступним кроком для збереження даних про цю спадщину. Подальші дослідження мають бути спрямовані на поглиблену атрибуцію об'єктів, відновлення вигляду втрачених елементів і популяризацію національного романтизму як частини європейської архітектурної спадщини. Культурно-освітні ініціативи будуть сприятимуть підвищенню уваги до цього унікального культурного феномену.

Бібліографія

1. Бенедюк П.О. Забутий архітектор Сергій Тимошенко: проблеми дослідження // Сучасні тенденції розвитку науки в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, 12 травня 2016 р. – Рівне, 2016. – С. 181–183.
2. Бенедюк П.О. Архітектура станційних комплексів Північно-донецької та Кубанської залізниць у творчому доробку С.П. Тимошенка // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 43. Частина 1. 2016 – 53 с.
3. Вітченко Д.М. Український традиційний контекст в архітектурному доробку С. П. Тимошенка харківського періоду творчості // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 47. Частина 1. 2017 –39 с.
4. Вітченко Д.М. Український традиційний контекст в архітектурному доробку Є.Н. Сердюка харківського періоду творчості / Д.М. Вітченко // Архітектурний вісник КНУБА : наук.-вироб. збірник / відпов. ред. Куліков П.М. – К. : КНУБА, 2017. – Вип. 11–12. – С. 29–40.

5. Сергій Тимошенко. Повернення: колективна монографія / За науковою ред. О. Михайлишин. – Харків: Раритети України, 2021.
6. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик – К.: КНУБА, 2000, – 143 с.
7. Чепелик В.В. Архітектор Сергій Тимошенко, традиціоніст і новатор // Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. пр. НД Дьомін (голова). А. П. Мардер, А. О. Пучков та ін. – К.: НДІТІАМ, 1999. – Вип. 4.

References

1. Benediuk P.O. Forgotten Architect Serhiy Tymoshenko: Research Challenges // Current Trends in the Development of Science in Ukraine: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, May 12, 2016, pp. 181–183.
2. Architecture of the Station Complexes of the Northern Donets and Kuban Railways in the Creative Work of S.P. Tymoshenko // Modern Issues of Architecture and Urban Planning. Issue 43. Part 1. 2016, 53 p.
3. Vitchenko D.M. Ukrainian Traditional Context in the Architectural Work of S.P. Tymoshenko during the Kharkiv Period of Creativity // Modern Issues of Architecture and Urban Planning. Issue 47. Part 1. 2017 – 39 p.
4. Vitchenko D.M. Ukrainian Traditional Context in the Architectural Work of Ye.N. Serdyuk during the Kharkiv Period of Creativity / D.M. Vitchenko // Architectural Bulletin of KNUBA: Scientific and Practical Collection / Ed. in Chief P.M. Kulikov – Kyiv: KNUCA, 2017. – Issue 11–12. – P. 29–40.
5. O. Mykhailyshyn Propp, K.K. eds., 2021. Serhiy Tymoshenko. Return / Ed. by – Kharkiv: Rarytety Ukrainy,
7. Chepelyk V.V. Ukrainian Architectural Modern / Compiled by Z.V. Moiseienko-Chepelyk – Kyiv: KNUCA, 2000, – 143 p.
8. Chepelyk V.V. Architect Serhiy Tymoshenko, Traditionalist and Innovator // Theory and History of Architecture and Urban Planning: Collection of Scientific Works. Ed. by N.D. Dymin (Head). A.P. Marder, A.O. Puchkov et al. – Kyiv: NDITIAM, 1999. – Issue 4.

Andrii Sehai

*Postgraduate Student of the Department of Reconstruction and Restoration of Architectural Objects (RRAO),
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
andrii.sehai@kname.edu.ua
orcid.org/0009-0001-6183-5250*

Research Supervisor:

Denis Vitchenko,

*PhD in Architecture, Associate Professor,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
orcid.org/0000-0002-3766-6311*

ARCHITECTURAL HERITAGE OF UKRAINIAN NATIONAL ROMANTICISM IN THE AREA OF THE KUBAN–BLACK SEA COSSACK RAILWAY

© Sehai A.O., 2025

The article examines the phenomenon of Ukrainian National Romantic Architecture Style (UNRAS), widely known as Ukrainian Architectural Modern (UAM), beyond the borders of present-day Ukraine — specifically within the territory of the Kuban–Black Sea Cossack Railway (constructed between 1911 and 1916). Based on the analysis of historical sources and satellite imagery, more than 65 architectural objects have been identified (including railway stations, residential buildings, schools, and administrative structures), some of which were previously undocumented. The leading role of architects from the Kharkiv school — S.P. Tymoshenko, Y.N. Serdyuk, and V.K. Trotsenko — in shaping urban ensembles in the style of Ukrainian national romanticism is established. It is noted that a number of the buildings are in critical condition, with some already destroyed. The study substantiates the urgent need to develop digital preservation tools — including an archive, 3D models, and an interactive map — and emphasizes the importance of international cooperation for the preservation and promotion of Ukrainian national romantic heritage as a significant and integral part of European national romantic architecture.

Keywords: Ukrainian National Romanticism, Ukrainian Architectural Modern, UNRAS, UAM, Serhiy Tymoshenko, cultural heritage preservation.